

MEMÒRIES DE LA GUERRA CIVIL

El 1936, la sublevació d'una part de l'exèrcit espanyol contra el govern de la República elegit democràticament va provocar una guerra civil que, tres anys després, va acabar amb la victòria del general Franco i la instauració d'una dictadura que es perllongaria fins poc després de la seva mort, el 1975. Setanta-cinc anys després del 18 de juliol del 1936, recordem aquells fets des del paper decisiu que el cinema hi ha jugat com a testimoni i registre de la memòria d'uns esdeveniments molt més complexos i controvertits del que pot semblar a primera vista.

Memòries de la guerra civil és el títol d'un ampli cicle que programem **en dues parts: la primera, a la sala de l'Avinguda de Sarrià durant tot el mes de juliol**, ofereix una perspectiva global del conflicte, tant del seu arc cronològic com de les diverses mirades que el cinema hi ha aportat; la segona, a la tardor, aprofundirà alguns temes i matisos específics en estreta sintonia amb la exposició sobre aquest mateix tema que inaugurarem a la nova seu del Raval amb el títol d'*Imatges confrontades*.

Memòries i confrontació són, per tant, els dos conceptes claus en els quals es basa la visió que el cinema ha donat de la guerra civil. Durant el conflicte, la propaganda filmada sobre el curs dels esdeveniments va coincidir amb l'ús del cinema de ficció com a lleure de la població de la reraguarda. Més enllà de l'esquemàtica divisió en dos bàndols, cadascuna de les institucions o de les ideologies implicades a la guerra civil va disposar dels seus propis aparells de producció documental i l'evolució de la guerra canvià el sentit de moltes de les imatges rodades en calent, sense la perspectiva que després dóna el curs de la història. Així, un mateix material de propaganda produït per la CNT, *Reportaje del movimiento revolucionario en Barcelona*, va ser utilitzat pel bàndol franquista com a denúncia dels excessos anarquistes; i *The Spanish Earth*, el film de Joris Ivens sufragat pel partit comunista dels Estats Units, fou sotmès a diverses modificacions pels seus mateixos creadors a mida que avançava la guerra.

Acabada la guerra civil, el franquisme monopolitzà la reconstrucció de la història des de l'òptica dels vencedors, però molts dels films resultants patiren, paradoxalment, els efectes d'una censura que no tolerava matisos ni desviacions del cànon oficial. Algunes produccions estrangeres, d'exhibició prohibida al nostre país, foren l'únic contrapunt fins que la reinstauració de la democràcia va donar pas al punt de vista dels vençuts, tant des de la ficció com des de diversos testimonis de la memòria documental.

Les vint sessions d'aquesta primera part del cicle *Memòries de la guerra civil* comencen, justament, amb la projecció de *La vieja memoria*, un documental de Jaime

Camino rodat el 1977 que recupera el testimoni de protagonistes dels diversos bàndols del conflicte. Autor de sis llargmetratges sobre la guerra civil, el director de *Las largas vacaciones del 36* és un sòlid fil conductor d'aquest cicle i comptarem amb la seva presència per inaugurar-lo. En sessions posteriors, quatre programes sobre la República reconstrueixen el període de 1931 a 1938 a partir dels noticiaris o documentals d'entitats com la CNT, que va tenir un paper cabdal en la cinematografia del bàndol republicà, però també del Govern de la República, del Noticiero Español i d'alguns dels més escassos noticiaris de propaganda franquista. No podien faltar aquí alguns noticiaris de Laya Films, dels quals la Filmoteca de Catalunya n'és propietària. Una taula rodona amb historiadors del període, coorganitzada conjuntament amb el Memorial Democràtic, servirà per centrar un debat oportú: *Té sentit, encara, parlar de la guerra civil?*

Un programa doble, presentat per Romà Gubern i integrat per *Dragon Rapide* –del qual n'és coguionista– i un curtmetratge de la CNT rodat el 19 de juliol, evoca els orígens de la guerra mentre una triple sessió recupera tres dels films projectats a les pantalles comercials de Barcelona el mateix dia que va esclatar la guerra civil. La presentació d'un recent llibre sobre el cinema de propaganda franquista, acompanyat de diversos noticiaris representatius, i un diàleg entre Jesús Garay i Xavier Juncosa a partir dels seus respectius films sobre els bombardejos de Barcelona ens aproparan a d'altres vessants del conflicte.

La darrera setmana d'aquesta primera part del cicle està dedicada a diverses mirades estrangeres. De la guerra civil com a preàmbul de la immediatament posterior confrontació mundial en donen testimoni títols com *L'Espoir*, del francès André Malraux –presentada per Xavier Antich–; *Spanish Earth*, de l'holandès Joris Ivens amb guió d'Ernest Hemingway; *In Kampf gegen den Weltfeind*, de l'alemany Karl Ritter, o *Spanija* d'Esfir Shub sobre les imatges rodades pels soviètics Roman Karmen i Boris Makaseiev. *From whom the bell tolls*, adaptació de la novel·la d'Hemingway protagonitzada per Gary Cooper, arrodoneix aquesta internacionalització del conflicte abans d'una darrera i simbòlica sessió dedicada a la «retirada», amb imatges rodades a la frontera francesa del Pertús per un cineasta amateur, i a l'entrada de les tropes de Franco a Barcelona com a punt i final de la guerra i inici de la llarga nit del franquisme.

Esteve Riambau

Director de la Filmoteca de Catalunya

CONTINGUTS I ACTIVITATS (JULIOL)

Sessió 1. TOTES LES CARES DEL CONFLICTE (1931-1939)

Dimarts, 5 de juliol, 19:30

La vieja memoria (Jaime Camino, 1977)

Amb el testimoni de: José María Gil Robles, Dolores Ibárruri, Raimundo Fernández Cuesta, Josep Tarradellas, David Jato, Federica Montseny, Enrique Líster, Julián Gorkin, Frederic Escofet, Diego Abad de Santillán. Catalunya. VO. 169'

Diàleg: Jaime Camino – Esteve Rimbau

“M’ha quedat un enorme escepticisme. Tenia una idea molt esquemàtica del problema. Tot va ser molt més complex” (Jaime Camino, *TeleXprés*, 31.12.1977).

“Aquesta pel·lícula va recuperar la memòria de la guerra civil en el moment en què més es necessitava –durant els primers anys de la Transició a la democràcia–, però sense restar gens de complexitat al tema ni als seus múltiples matisos. (...) N’hi havia prou de donar joc a uns personatges que, convocats com fantasmes del passat, s’interpreten a si mateixos davant d’una càmera que els situa en el lloc que la Història els havia assignat” (Esteve Rimbau, *Jaime Camino. La guerra civil i altres històries*, Filmoteca de Catalunya/Pòrtic, Barcelona, 2007).

Sessions 2-3-4-5: DE LA REPÚBLICA A LA GUERRA CIVIL

Dilluns 11 (22.00); Dimarts 12 (22.00); Dimecres 13 juliol (19.30 – 22.00)

La República i la guerra civil en quatre programes de films documentals procedents de l'Arxiu de la Filmoteca de Catalunya.

1) *La proclamació de la República 1931-1933* (11 de juliol, 22:00)

2) *Del bienni negre al Front Popular 1934-1936* (12 de juliol, 22:00)

Presentació: Ferran Alberich, conservador de la Filmoteca de Catalunya

3) *Els inicis de la Guerra 1936-1937* (13 de juliol, 19:30)

4) *Vers la victòria franquista 1937-1938* (13 de juliol, 22:00)

Sessió 6: LA GUERRA CIVIL, ENCARA?

Dijous, 14 de juliol, 19:30

Taula rodona coorganitzada amb el Memorial Democràtic, amb la participació dels historiadors Angela Jackson, Julián Casanova, Borja de Riquer, Josep M. Solé i Sabaté. Moderador: Joan Auladell Fontseca, director general de Relacions Institucionals i amb el Parlament.

Projecció dels curtmetratges de propaganda de diverses tendències implicades al conflicte:

Ⓢ CNT: "20 de Noviembre (Commemoració a un any de la mort de Durruti)" (novembre 1937). [3']

Ⓢ Partido Comunista de España/Film Popular: "Traición: Mola, Franco, Queipo, Fanjul, Cabanellas" (1937) [5'14"] Narra el paper fonamental del PCE i sobretot de la URSS en la defensa de la República després de la traïció dels militars facciosos. Apareixen Líster i Durruti. Imatges de les desfilades davant Stalin a la Plaça Roja de Moscou. La URSS com "el camino de la lucha y la meta de la revolución".

Ⓢ Subsecretaria de Propaganda del govern de la República: "Los trece puntos de la victoria" (maig 1938). [4'22"]

Ⓢ Departamento Nacional de Cinematografía: "Noticiero español: Frente de Madrid. Ciudad Universitaria"(juny 1938). [3']

Ⓢ Generalitat de Catalunya/Laya Films: "Espanya al dia" (octubre 1938). VCAT. Notícies: *Beneficència. Els amics anglesos/ Justícia de la República. Tribunal Tutelar de menors / Generalitat de Catalunya. El 2n menjador infantil / Han passat els bàrbars (sic) / Txecoslovàquia. Accident d'Aviació / Txecoslovàquia. La Reunió anual dels Sokols.* [10']

Sessió 7-8-9: LA CARTELLERA A BARCELONA DEL 18 DE JULIO 1936

Tres films presents als cinemes de Barcelona el dia que va esclatar la guerra civil. He pres com a referència la cartellera de *La Vanguardia*.

Dilluns, 18 de juliol, 19.30

- **17.30:** *Nobleza Baturra* (Florian Rey, 1935). Int. Imperio Argentina, Miguel Ligero, Juan de Orduña, Manuel Luna.
- **19.30** *Tres llancers bengalins* (Henry Hathaway, 1934) Int. Gary Cooper, Franchot Tone, Richard Cromwell, Guy Standing.
- **22.00** *Soy un fugitivo* (Mervyn LeRoy, 1932) Int. Paul Muni, Glenda Farrell, Helen Vinson, Noel Francis, Preston Foster, Allen Jenkins.

Soy un fugitivo (I Am a Fugitive from a Chain Gang) (Mervyn LeRoy, 1932)

Tres lanceros bengalíes (The Lives of a Bengal Lancer) (Henry Hathaway, 1935)

Presentació: Salvador Llopart, crític cinematogràfic de *La Vanguardia*

Dimarts, 19 de juliol 19.15

Sessió 10: BOMBES SOBRE BARCELONA

Obiettivo: Barcellona (Xavier Juncosa, 1998)

Documental que recorda els bombardeigs que va patir la ciutat i el poble de Barcelona durant la Guerra Civil, fent esment a quatre de les àrees més castigades: barri de la fàbrica Elizalde, Catedral i Sant Felip Neri, barri de la Barceloneta i la cantonada de la Gran Via amb Balmes, l'anomenat "bombardeig del cinema Coliseum".

Mirant el cel (Jesús Garay, 2008)

Llargmetratge que rememora l'horror viscut durant els bombardeigs de 1938 a Barcelona i, en especial, quan una bomba italiana va fer esclatar un camió carregat de trilita molt a prop del cinema Coliseum. Jesús Garay juxtaposa, en el seu particular homenatge a les víctimes, la reconstrucció històrica d'aquells dies amb la ficció. El muntatge integra imatges actuals amb material documental de l'època i recreacions en 3D, i incorpora els testimoniatges dels supervivents anònims i d'escriptors, historiadors i militars republicans.

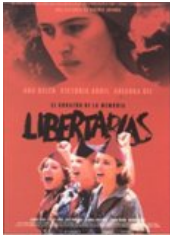
Amb la presència dels realitzadors Xavier Juncosa i Jesús Garay

Dimecres 20 de juliol 19.00

Sessió 11: LA DONA i LA GUERRA

- *La mujer en la guerra* (Mauricio A. Sollín, 1938)
Un curtmetratge produït per la marca comunista Film Popular que celebra el 8 de març, Dia Internacional de la Dona.

Presentació: Mary Nash (Nascuda a Irlanda, arriba a Barcelona l'any 1968 i centra la seva feina en l'estudi de les dones a Espanya. És catedràtica d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona i fundadora de la "Asociación Española de Investigación en la Historia de Mujeres". Entre els seus llibres destaquen: *Control social y trayectoria histórica de la mujer en España* i *Rojas*, (1999)

- *Libertarias* (Vicente Aranda, 1996)
Vicente Aranda recrea la guerra civil des d'un punt de vista anarquista: El 19 de juliol de 1936, una monja que fugí dels primers moviments revolucionaris es refugia en un burdell. Allà les prostitutes són alliberades per l'Organització Mujeres Libres i enrolades per lluitar al front de l'Ebre.

Dijous, 21 de juliol 19.30

Sessió 12: PROPAGANDA FRANQUISTA

Presentació del llibre:

- *El pasado es el destino. Propaganda y cine en el bando nacional de la Guerra Civil* (Vicente Sánchez-Biosca & Rafael R. Tranche, 2011)

Projecció del documental:

- *El pasado es el destino* (Vicente Sánchez-Biosca & Rafael R. Tranche, 2011) [85']. Inclou una selecció de noticiaris franquistes i el testimoni dels autors

Presentació del llibre amb Rafael R. Tranche, coautor d'un ampli assaig sobre el No-Do, també en col·laboració amb V. Sánchez Biosca.

Divendres, 22 de juliol, 19.30

Sessió 13: "ALZAMIENTO": ELS DIES ABANS I EL DIA DESPRÉS

- *Reportaje del movimiento revolucionario en Barcelona* (Mateo Santos, 1936) 19' Produïda per la CNT i dirigida pel periodista Mateo Santos, aquesta va ser la primera pel·lícula sobre els efectes de la sublevació militar en Barcelona, rodada el mateix 19 de juliol. Degut al seu radicalisme ideològic, va arribar pocs dies després a Berlín, de la mà no gens innocent de l'industrial i distribuïdor profranquista Josep Arquer, per ser utilitzada com a propaganda contrarevolucionària.

Dragon Rapide (Jaime Camino, 1986)

Segona República. Al juliol de 1936, Francisco Franco, Capità General de les Canaries, es trasllada en secret al Marroc per dirigir les tropes sublevades, amb l'objectiu d'enderrocar el Govern del Front Popular. El "Dragon Rapide", avió britànic llogat a Londres per Juan March, serà clau en el desenvolupament d'aquesta operació.

Presentació: Roman Gubern, coguionista de *Dragon Rapide* i autor del llibre *1936-1939: La guerra de España en la pantalla*, Filmoteca Española, Madrid, 1986

Dissabte, 23 de juliol, 19:15

Sessió 14: LA RERAGUARDA

- *Quan la gana apreta* (curtmetratge amateur català), Lluís Gibert Romeu, 1939. Catalunya. VE
- *Las largas vacaciones del 36* (Jaime Camino, 1976)

Aquest film reivindica "el dret a la memòria. El dret al record. (...) Jo vaig nèixer el 1936, en plena guerra civil. Així doncs no són exactament els meus records, sinó els d'una memòria col·lectiva que la meua història reivindica per a l'espectador contemporani. (...) Fins ara la versió cinematogràfica de la nostra guerra ha estat sempre la versió oficial, la dels vencedors. *Las largas vacaciones del 36* aixeca el teló sobre un altre escenari: el dels vençuts, i parla d'ells, i els contempla des d'un punt de vista que estava prohibit i maleït fins ara" (Jaime Camino, *Les Cahiers de la Cinémathèque* 21 (1977), 7).

Diumenge, 24 de juliol, 19:00

Sessió 15: LES BRIGADES INTERNACIONALS

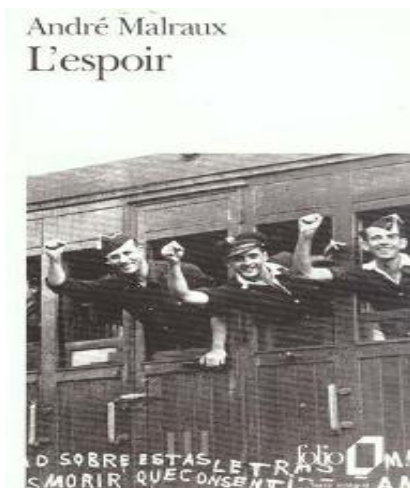
- *Por quien doblan las campanas/From whom the bell tolls?* (Sam Wood, 1941). Int. Gary Cooper, Ingrid Bergman, Akim Tamiroff, Arturo de Córdova, Vladimir Sokoloff.

Adaptació del gran clàssic d'Ernest Hemingway. Es va estrenar amb una versió de 130' de durada. Projectem la còpia íntegra editada en DVD amb la durada de 166' i restaurada per la Universal el 1990.

Dilluns, 25 de juliol, 19.30

Sessió 16: LA MIRADA ESTRANGERA (I)

L'Espoir (André Malraux ,1939)

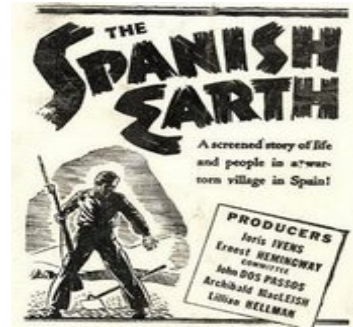
Sierra de Teruel (també coneguda com *Espoir*) és una pel·lícula francoespanyola dirigida per l'escriptor francès André Malraux entre els anys 1938 i 1939. El guió està basat en la novel·la del propi Malraux titulada *L'Espoir* (L'esperança) i recrea un episodi de la Guerra Civil Espanyola, en la qual l'escriptor va participar com a aviador al servei de l'Exèrcit republicà. L'escriptor valencià Max Aub en fou ajudant de direcció i va ser l'encarregat de traduir el guió al castellà. La major part del rodatge es va fer a Catalunya, a les localitats de Barcelona, Tarragona o Collbató fins que es va veure interromput per l'avanç de les tropes franquistes envers Catalunya. L'equip creuà la frontera de Portbou i va acabar la pel·lícula a França.

Presentació Xavier Antich (Professor titular d'estètica a la Universitat de Girona i coordinador del Taller de Crítica d'Art del Museu d'Art Contemporani de Barcelona. Ha escrit diversos llibres d'assaig i col·labora regularment en la secció de Cultura i en el suplement "Cultura/s" de La Vanguardia)

Dimarts, 26 de juliol, 19.30

Sessió 17: LA MIRADA ESTRANGERA (II)

- *Heart of Spain* (Herbert Kline, 1937)
Documental sobre el doctor Norman Bethune, membre de les Brigades Internacionals, i el servei canadenc de transfusions de sang durant la batalla de Madrid.
- *Spanish Earth* (Joris Ivens, 1937)

Finançat per una associació d'intel·lectuals nord-americans vinculats al Partit Comunista, aquest film va ser dirigit per Joris Ivens després d'una estada a l'URSS. Hemingway n'escriuria el guió i aportaria la veu com a narrador. La primera versió del film tenia locució d'Orson Welles, però els productors consideraven que el seu to era massa enfàtic i el mateix Hemingway el va substituir abans de l'estrena. A Gran Bretanya es va estrenar una còpia de la qual s'havien censurat les al·lusions a la intervenció alemanya i italiana a fi de no violar el pacte de no intervenció i en la versió posteriorment estrenada a la RDA es va tallar un discurs de l'escriptor alemany Gustav Regler un cop aquest havia abandonat la disciplina comunista. A França, el 1938, s'estrenà una versió remuntada per Jean Renoir i amb una nova banda sonora de la qual Ivens en va abjurar fins que anys més tard, el 1975, es va tornar a estrenar el seu muntatge original amb una locució francesa superposada a la d'Hemingway.

Dimecres, 27 de juliol, 20.00

Sessió 18: LA MIRADA ESTRANGERA (III)

Legión Cóndor/ Im Kampf gegen den Weltfeind (Karl Ritter, 1939)

En lucha contra los enemigos del mundo representó el mayor esfuerzo cinematográfico de la Alemania nazi en favor del bando nacional. La película está dividida en tres partes: a) transcurso de la guerra española hasta la conquista de Cataluña; b) intervención de los aviadores alemanes en nuestra contienda civil; y c) regreso de los componentes de la Legión Cóndor a su país y el recibimiento que les brindaron Hermann Wilhelm Goering, ministro del Aire, y Adolf Hitler.

Fue estrenada el 15 de junio de 1939 en Berlín pero se retiró de las pantallas poco después el pacto de no agresión firmado por Alemania y la Unión Soviética el 23 de agosto. **Presentació: Octavi Martí, director adjunt Filmoteca de Catalunya.**

Divendres, 28 de juliol, 19.45

Sessió 19: LA MIRADA ESTRANGERA (IV)

- *Ispanija (Esfir Shub, 1939). (España / Spanija / Spain), (URSS, 1939)*
Direcció y muntatge Esther Shub. Guió: Vsevolod Vishnevsky. Fotografia: Roman Karmen, Boris Makaseyev.

Esfir Shub, mestra del «cinema de muntatge», es va fer càrrec del material rodat a Espanya per Roman Karmen i Boris Makasejev per la realització de *Ispanija*. La pel·lícula es va estrenar el 20 d'agost de 1939, quan la República ja havia perdut la guerra.

Foto: De dreta a esquerra: Roman Karmen, Ernest Hemingway i Joris Ivens durant el rodatge de *Spanish Earth*.

Dissabte, 29 de juliol, 19:45

Sessió 20: LA RETIRADA DELS VENÇUTS I L'ARRIBADA DEL VENCEDRS

- *L'exode d'un peuple (Louis Llech, 1939) [36']*.
- *La gran parada militar en Barcelona con asistencia de S.E. el Jefe del Estado y Generalísimo de los Ejércitos Nacionales (Augusto García Viñolas, 1939). [11']*
- *La liberación de Madrid (Noticiero Español. Edición especial, 1939) [18']*
- *Viva los hombres libres (Edgar Neville, 1939) Documental sobre les "checas" dels carrers Vallmajor i Zaragoza, a Barcelona, realitzat poc dies després de l'entrada dels nacionals a Barcelona. [7']*
- *Andorra, Joan Castanyer, ca. 1940-1945. Còpia restaurada per l'Institut Jean Vigo. [10']*